

Пампура Ігор Іванович,
старший науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0002-7202-1391

РОЛЬ ПРОБАЦІЇ В СИСТЕМІ ПРЕВЕНТИВНИХ ЗАХОДІВ ЩОДО ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Стаття присвячена висвітленню питань ефективності роботи інституту пробації як механізму запобігання злочинності серед неповнолітніх. Проаналізовано особливості функціонування системи профілактики злочинів неповнолітніх у сучасних умовах. Розкрито певні особливості пробаційної роботи з неповнолітніми з метою досягнення їхнього виправлення та запобігання рецидиву. З'ясовано позитивний соціальний вплив пробації на її суб'єктів. Доведено прогресивність та виправданість ідеї запровадження інституту пробації як інструменту гуманізації сфери кримінальної юстиції.

Ключові слова: пробація, ювенальна пробація, пробація щодо неповнолітніх, злочинність неповнолітніх, пробаційні заходи до неповнолітніх, реабілітація, реінтеграція.

У сучасних умовах розвитку України як правової держави дедалі більшу роль відіграє створення нових, ефективних напрямів запобігання й попередження злочинів. А злочини, що вчиняються неповнолітніми, залишаються однією з найважливіших соціальних і правових проблем у суспільстві.

Неповнолітні є особливою соціальною верствою та формуючою основою сучасного та майбутнього держави, тому вплив на свідомість та зміна антисупільних поглядів цієї категорії злочинців задля реабілітації та реінтеграції дітей, які вчинили злочин, у громаді має проходити під постулатами милосердя.

Світова практика доводить, що перевиховання й застереження від повторного вчинення злочину, які втілюються через правовий інститут пробації, ефективно замінюють каральний принцип ув'язнення у вигляді позбавлення волі, застосування якого є крайнім заходом кримінально-правової відповідальності.

Значним внеском у дослідження злочинності серед неповнолітніх та заходів протидії цьому явищу стали праці таких вчених, як О.Г. Колб, О.Є. Михайлова, В.Ф. Мороз, Н.М. Пісоцька, Н.В. Шость, Н.В. Яницька та ін.

Потрібно наголосити, що пробація є досить новою і прогресивною у правовій системі України, особливо малодослідженим є інститут ювенальної пробації. Деякі науковці, такі як І.Г. Богатирьов, В.М. Бурдін, В.В. Василевич, В.В. Землянська, В.В. Коваленко, Т. Маршал, І.М. Михайлова, М.І. Хавронюк, Д.В. Ягунов та ін., розвивали наукові положення про практичні аспекти реалізації пробації в Україні. Проте у їх дослідженнях питанню ролі пробації як чинника запобігання злочинам, учиненим неповнолітніми, приділялось недостатньо уваги.

Мета статті полягає в аналізі діяльності впровадженого інституту пробації і його структурного елементу ювенальної пробації як ефективного інструменту виправлення неповнолітніх засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень.

Інститут пробації в Україні запроваджений у 2015 році, коли набув чинності Закон України “Про пробацію”. Відповідно до ст. 2 цього закону *пробація* – це система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов’язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого [1].

Потрібно пам’ятати, що одним із головних завдань пробації є забезпечення безпеки суспільства. А це, у свою чергу, висуває ще складніше завдання, а саме зменшити злочинність, виправити та перевиховати злочинців, зробити із них порядних членів суспільства, які поважають закони.

Сутність пробації має полягати в запровадженні певного кола обмежень та обов’язків, що накладаються судом на правопорушника з метою його соціальної реабілітації [2, с. 46].

Аналізуючи досвід існування пробації в зарубіжних країнах, можна також виділити інші обов’язкові правові та соціальні завдання, а саме: 1) не дати правопорушникові потрапити в товариство злочинців та опинитися під їх впливом, що може призвести до вчинення ним злочину; 2) завадити вчиненню злочинів і як наслідок появі потерпілих; 3) сприяти захисту інтересів тих осіб, які вже стали потерпілими від злочинів; 4) забезпечити офіційний канал надання порад і підтримки як особам, що можуть вчинити або вже вчинили злочин, так і потерпілим від злочинів.

Міжнародно-правові документи, присвячені правам дітей, до яких відносять осіб до 18 років (зокрема Декларація прав дитини 1959 року і Конвенція про права дитини 1989 року), вимагають від країн, які ратифікували ці документи, допомагати дітям та захищати їх, сприяти створенню здорових умов життя та своєчасному вирішенню їхніх проблем. На жаль, відсутність соціально сприятливих умов для саморозвитку дитини в сучасному українському суспільстві часто призводить до відхилень у поведінці дитини, а потім і до вчинення нею злочинів [3, с. 252].

Головною умовою того, щоб протидіяти злочинності неповнолітніх, є знання її причин. До основних детермінант злочинності неповнолітніх можна віднести: криміногенний вплив на підлітків неформальних груп молоді; десоціалізацію особи у процесі негативного сімейного виховання; низький матеріальний і духовний рівень життя переважної частини населення країни; відсутність налагодженої системи культурного дозвілля; труднощі в оволодінні професією та працевлаштуванні молоді [4, с. 216].

М.І. Ветров, розкриваючи термін “профілактика злочинності неповнолітніх”, наголошував на сукупності соціально-економічних, ідеологічних, культурно-виховних, організаційно-управлінських заходів, спрямованих на виявлення та запобігання

причинам злочинності, умовах та обставинах, що сприяють учиненню злочинів, на виправленні та перевихованні осіб, які мають відхилення в поведінці, та на захисті суспільства від їх протиправних діянь [5, с. 8].

Більшість дослідників вважають, що система профілактики злочинів неповнолітніх у сучасних умовах має відповідати таким вимогам: 1) поєднання сил державних, громадських, релігійних та підприємницьких структур у цій діяльності; 2) одночасний вплив на особу і мікросередовище неповнолітнього правопорушника; 3) розподіл функцій між окремими учасниками профілактичної діяльності для того, щоб не допускати дублювання; 4) визначення сфери застосування заходів виховання, соціальної допомоги і власне профілактики, зокрема її правових форм. Профілактика злочинів неповнолітніх має ґрунтуватися на принципах законності, справедливості, демократизму, контролю суспільства за діяльністю правоохоронних органів [6, с. 95].

Сьогодні в науковому світі найчастіше висловлюється думка про те, що запобігти злочинності неповнолітніх лише за допомогою засобів кримінально-правового впливу на підлітків-правопорушників неможливо. Тому набуває актуальності питання створення та розвитку ювенальної юстиції, яка б передбачала: запобігання вчиненню злочинів та їх профілактику; правовий вплив на неповнолітніх, які вчинили злочини, та осіб, які своїми діями сприяли антисоціальній поведінці; соціальну реабілітацію неповнолітніх правопорушників та адаптацію їх у суспільстві; комплексну взаємодію державних і недержавних установ та організацій з метою виявлення глибинних процесів та причин, що породжують злочинність серед неповнолітніх. Ще однією причиною, яка зумовлює необхідність створення в Україні системи ювенальної юстиції, є те, що положення чинного законодавства не повною мірою відповідають міжнародним договорам, які були ратифіковані Україною: Тому важливо врахувати, щоб вітчизняне законодавство було спрямоване на захист прав та законних інтересів неповнолітніх у єдності з міжнародними угодами. Крім того, воно має бути покладене в основу державних та регіональних програм попередження злочинності неповнолітніх, а основна спрямованість ювенальної юстиції необхідно щоб була соціально-реабілітаційною, а не каральною.

У межах українсько-канадського партнерства з питань розроблення проєкту реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, починаючи з 2010 року, було розроблено модель центру ювенальної пробації та напрацьовано ряд методик і програм, які застосовуються на сьогодні в ювенальній пробації. Одними з перших нормативних документів стали Указ Президента України від 24.05.2011 № 597/2011 “Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні” і Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.10.2011 № 1039-р “Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні”. У Розпорядженні КМУ затверджено план заходів щодо реалізації Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні [7; 8].

Центри ювенальної пробації в межах виконання рішень суду відносно неповнолітніх суб'єктів пробації проводять з останніми заходи для зменшення впливу

факторів ризику на їх поведінку з метою профілактики вчинення ними повторних правопорушень. Тобто виявлення проблемних питань у всіх сферах життя (сім'я, освіта, дозвілля, стосунки з друзями, особисті якості, ставлення до вживання психоактивних речовин, готовність до змін у способі життя) та вжиття відповідних заходів у межах соціально-виховної роботи, яка проводиться за індивідуальним планом. Зокрема, персонал пробації залучає неповнолітніх до корисного дозвілля, проводить роботу з налагодження стосунків у сім'ї та школі, вивчає коло спілкування, в межах повноважень сприяє отриманню неповнолітніми суб'єктами пробації повної загальної середньої освіти, реалізує пробаційні програми. До соціально-виховної роботи з неповнолітніми суб'єктами пробації можуть залучатися також державні та недержавні організації [9].

Крім того, Центри за стандартом ефективної моделі ювенальної пробації відповідно до даних Міністерства юстиції України втілюють свої завдання та функції у формі оцінювання ризиків і потреб неповнолітніх, складають досудову доповідь щодо таких осіб, формують процедури роботи персоналу ювенальної пробації, розробляють методики гендерно орієнтованої роботи з неповнолітніми, когнітивно-поведінкового підходу, мотиваційного консультування та корекційно-профілактичні програми “Управління гнівом”, “Учимося керувати емоціями”, “Вибір до змін”, “Життєві навички”. Також уже розроблені спеціальні інструменти пробації з огляду на вікові та соціально-психологічні особливості цієї категорії засуджених: оцінювання ризику повторного кримінального правопорушення, досудова доповідь, пробаційні програми [10].

Станом на 1 січня 2020 року на обліку підрозділів пробації перебувало 850 неповнолітніх суб'єктів пробації та 39 осіб, які досягли повноліття, однак відносно них продовжується робота в секторах ювенальної пробації.

За віком чисельність неповнолітніх суб'єктів пробації становить: 17 років – 423 (50 %), 16 років – 298 (35,1 %), 15 років – 123 (14,5 %) та 14 років – 6 осіб (0,4 %).

Із загальної кількості засуджених неповнолітніх, які перебували на обліку в підрозділах пробації, 724 (85,2 %) – навчалися в загальноосвітніх школах та інших навчальних закладах, 19 (2,2 %) – працювали на підприємствах та інших установах, 107 (12,6 %) – не працюють та не навчаються.

Найбільше неповнолітніх засуджено за тяжкі злочини – 499 (58,7 %), за злочини середньої тяжкості – 328 (38,6 %) осіб, невеликої тяжкості – 20 (2,4 %), особливо тяжкі – 3 (0,3 %) осіб [11].

Основним інструментом пробаційної діяльності щодо неповнолітніх є реалізація пробаційних програм. Це – комплекс заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості. Наказом Міністерства юстиції від 11.06.2018 № 1797/5 затверджені пробаційні програми для неповнолітніх суб'єктів пробації: “Зміна прокримінального мислення”, “Подолання агресивної поведінки”, “Попередження вживання психоактивних речовин”. Пробація щодо неповнолітніх здійснюється уповноваженим органом пробації спільно з органами і службами у справах дітей, спеціаль-

ними установами та закладами, що здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень. Також до суспільно-виховної роботи з такими особами можуть залучатися їхні батьки або законні представники [10].

Так, аналізуючи стан роботи з неповнолітніми, яким вироком суду встановлено обов'язок виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою, можна спостерігати, що у 2019 році на обліку уповноважених органів з питань пробації перебувало 138 неповнолітніх суб'єктів пробації. Станом на січень 2020 року частина з них, а саме 73 неповнолітніх (53 %) вже виконали заходи, що передбачені пробаційною програмою. Оцінка результатів проходження ними пробаційних програм, які складаються після закінчення виконання заходів, передбачених пробаційною програмою, вказують на такий ступінь досягнення їх мети: низький (4–5,5 %); середній (22–30,1 %); високий (47–64,4 %).

За підсумками 2019 року на обліку уповноважених органів з питань пробації перебували 2248 неповнолітніх суб'єктів пробації, 59 з них учинили нові злочини під час перебування на обліку. Загальний рівень повторної злочинності під час перебування на обліку становить 2,6 % (2016 – 110 або 2,6 %, 2017 – 79 або 2,4 %, 2018 – 64 або 2,6 %) [11].

Важливим моментом у діяльності ювенальної пробації є те, що ресоціалізація й виправлення засуджених неповнолітніх відбувається в громаді, без ізоляції від суспільства, відриву від сім'ї, спілкування з однолітками, що запобігає завданню шкоди психоемоційному стану особи та не призводить до деформації свідомості й цінностей. За допомогою застосування індивідуального підходу до неповнолітніх, що потрапили в конфлікт із законом, і, нейтралізуючи фактори, що сприяли вчиненню ними правопорушень, можна суттєво зменшити ризики повторного вчинення злочину та ув'язнення таких осіб.

В умовах сьогодення українське суспільство постало перед потребою у формуванні нового підходу до системи кримінальної юстиції стосовно неповнолітніх, такого, що відповідає міжнародним стандартам. Однією з ключових ланок у цій системі є інститут пробації. Пробація як новий інструмент у механізмі запобігання злочинності серед неповнолітніх доводить свою ефективність і є цілком виправданою. Головна ідея пробації полягає в тому, щоб не покарати, а допомогти в реабілітації й ресоціалізації неповнолітнього, і реалізується вона через застосування системи альтернативних видів покарань у комбінації з наглядовими та соціально-виховними заходами.

Отже, пробація, а безпосередньо такий її структурний елемент як ювенальна пробація, є тією дієвою системою наглядових, соціальних, виховних і профілактичних заходів, яка дає змогу здійснювати ефективне запобігання злочинності неповнолітніх та сприяє усуненню економічних, інформаційних, соціальних, моральних та правових передумов їх учинення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про пробацію: Закон України № 160-VIII від 05.02.2015. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 13. Ст. 93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text> (дата звернення: 10.08.2020).

© Pampura Ihor, 2020

2. *Василевич В.В., Михайлова І.М.* Кримінологічне обґрунтування запровадження інститутів відновного правосуддя та пробачії в Україні. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2014. № 3. С. 45–49. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/721/1/6.pdf> (дата звернення: 10.08.2020).

3. *Даньшин І.М., Голина В.В., Валуйська М.Ю.* та ін. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підруч. / за заг. ред. В.В. Голіни. 2-ге вид., переробл. і доповн. Харків: Право, 2009. 288 с.

4. *Джужа О.М., Василевич В.В., Гіда О.Ф.* та ін. Профілактика злочинів: підруч. / за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О.М. Джужі. Київ: Атіка, 2011. 720 с.

5. *Ветров Н.И.* Профилактика правонарушений среди молодежи. Москва. 1980. 184 с.

6. Кримінологія: Спеціалізований курс лекцій зі схемами (Загальна та Особлива частини): навч. посіб. / за заг. ред. О.М. Джужі. Київ, 2001. 368 с.

7. Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні: Указ Президента України від 24 травня 2011 р. № 597/2011 / Президент України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/597/2011> (дата звернення: 11.08.2020).

8. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2011 р. № 1039-р / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1039-2011-%D1%80> (дата звернення: 10.08.2020).

9. Система ювенальної пробачії в дії. Пробачія в Україні. Офіційний веб-сайт. URL: <https://www.probation.gov.ua/?p=2699> (дата звернення: 11.08.2020).

10. *Гриценко Є.С.* Ювенальна пробачія як механізм подолання злочинності неповнолітніх. Юридичний науковий електронний журнал Запорізького національного університету. 2019. № 2. С. 184–186. URL: <http://www.lsej.org.ua/index.php/arkhiv-nomeriv?id=108> (дата звернення: 10.08.2020).

11. Огляд результатів діяльності державної установи “Центр пробачії” за 2019 рік URL: https://www.probation.gov.ua/?page_id=3667 (дата звернення: 10.08.2020).

REFERENCES

1. On Probation: Law of Ukraine No 160-VIII dated 05.02.2015. Information. Bulletin of the Verkhovna Rada. 2015. No 13. Art. 93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text> (Date of Application: 10.08.2020) [in Ukrainian].

2. *Vasylevych, V.V., Mykhaylova, I.M.* (2009) Kryminolohichne obgruntuvannya zaprovadzhennya instytutiv vidnovnoho pravosuddya ta probatsiyi v Ukrayini [in Ukrainian].

3. *Danshyn, I.M., Holina, V.V., Valuyska, M.Yu.* and others (2009) Kryminolohiya: Zahal'na ta Osoblyva chastyny. “Criminology: General and Special Parts”: textbook. Kharkiv: Pravo. 288 p. [in Ukrainian].

4. *Dzhuzha, O.M., Vasylevych, V.V., Hida, O.F.* and others (2011) Profilaktyka zlochyniv. “Crime Prevention”: textbook. Kyiv: Attica. 720 p. [in Ukrainian].

5. *Vetrov, N.I.* (1980) Profilaktika pravonarusheniy sredi molodezhi. “Prevention of Delinquency among Young People”. Moscow. 184 p. [in Ukrainian].

6. Kryminolohiya: Spetsializovanyy kurs lektsiy zi skhemamy (Zahal'na ta Osoblyva chastyny). Criminology: Specialized Course of Lectures with Schemes (General and Special parts): textbook. Kyiv, 2001. 368 p. [in Ukrainian].

7. The Concept of Development of Criminal Justice for Minors in Ukraine: Decree of the President of Ukraine of May 24, 2011 No 597/2011 / President of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/597/2011> (Date of Application: 11.08.2020) [in Ukrainian].

8. On approval of the action plan for the implementation of the Concept of the development of criminal justice for juveniles in Ukraine: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of October 12, 2011 No 1039-r / Cabinet of Ministers of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1039-2011-%D1%80> (Date of Application: 10.08.2020) [in Ukrainian].

9. Systema yuvenal'noyi probatsiyi v diyi. Probatsiya v Ukrayini. Ofitsynyy veb-sayt. Juvenile probation system in action. Probation in Ukraine. Official website. URL: <https://www.probation.gov.ua/?p=2699> (Date of Application: 11.08.2020) [in Ukrainian].

10. Hrytsenko, Ye.S. (2019) Yuvenal'na probatsiya yak mekhanizm podolannya zlochynnosti nepovnolitnikh. “Juvenile Probation as a Mechanism for Overcoming Juvenile Delinquency”. Legal

Scientific Electronic Journal of Zaporizhzhia National University. No 2 P. 184–186. URL: <http://www.lsej.org.ua/index.php/arkhiv-nomeriv?id=108> (Date of Application: 10.08.2020) [in Ukrainian].

11. Ohlyad rezul'tativ diyal'nosti derzhavnoyi ustanovy "Tsentr probatsiyi" za 2019 rik. Review of the results of the state institution "Probation Center" for 2019. URL: https://www.probation.gov.ua/?page_id=3667 (Date of Application: 10.08.2020) [in Ukrainian].

UDC 343.85:343.9+371.48

Pampura Ihor,
Senior Staff Scientist of the State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-7202-1391

THE ROLE OF PROBATION IN THE SYSTEM OF PREVENTIVE MEASURES FOR CRIME OF JUVENILES

World practice shows that re-education and re-offending warrants, which are implemented through the legal institution of probation, effectively replace the punitive principle of imprisonment, and its application is an extreme measure of criminal responsibility. Juveniles are a special social group and form the basis of the current and future state, so the impact on the consciousness and change of anti-social views of this category of criminals for the rehabilitation and reintegration of children who have committed offenses in the community should be based on mercy. At the Seventh United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, States Parties adopted Resolution 16, which focused on reducing the number of prisoners, social reintegration of offenders and the benefits of alternatives to imprisonment to reduce crime. The Institute of Probation in Ukraine was introduced in 2015, when the Law of Ukraine "On Probation" came into force. According to Art. 2 of this law defines the essence of probation as a system of supervisory and social-educational measures applied by court decision and in accordance with the law to convicts, execution of certain types of criminal punishments not related to imprisonment, and providing the court with information characterizing the accused. It is important to remember that one of the main tasks of probation is to ensure the safety of society. And this in turn poses an even more difficult task, namely to reduce crime. Correct and re-educate criminals, make them decent members of society who respect the law. The problem of the spread of juvenile delinquency is always relevant for society, because its solution depends not only on the state and trends of crime in the future, but also the moral climate in society as a whole. As part of the reform of the juvenile criminal justice system in Ukraine, a separate organizational structure has been created to implement the juvenile probation model. The advantage of probation for minors is that their resocialization is carried out in the community, without isolation from society, separation from the family, which prevents the traumatic impact of prison conditions. The introduction of the institution of probation, and in particular its separate organizational structure of juvenile probation, is a progressive idea that

© Pampura Ihor, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.3\(49\).29](https://doi.org/10.36486/np.2020.3(49).29)

Issue 3(49) 2020

<http://naukaipravohorona.com/>

should change for the better the state of prevention of juvenile delinquency and help eliminate the preconditions for their commission.

Keywords: probation, juvenile probation, juvenile probation, juvenile delinquency, probation measures for minors, rehabilitation, reintegration.

Отримано 08.10.2020